

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ПЕРІОД ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

SOCIAL DEVELOPMENT OF STUDENT YOUTH IN THE PERIOD OF DIGITALIZATION

У статті розглядається проблема соціального розвитку учнівської молоді, що виникає у зв'язку із прискореним розвитком цифровізації економіки, суспільного життя та освіти, оскільки в умовах цифрової трансформації виникає необхідність по-іншому соціалізуватися та вибудовувати стосунки в системі «людина-людина». Наголошено, що процес соціального розвитку учнівської молоді та аспекти її соціалізації в період діджиталізації суспільства становлять науковий інтерес не лише для вітчизняних учених, але й фахівців за кордоном, оскільки процеси глобальної цифровізації економіки, сфер життєдіяльності суспільства відбуваються у більшості країн світу. Викладено теоретичні основи дослідження, висвітлено результати зарубіжних досліджень науковців, які цікавляться актуальними питаннями соціальних медіа та діджитал інструментів, використання цифрових технологій в освітньому процесі. Основну увагу приділено питанням діджиталізації освіти та цифровій соціалізації, які як окремі явища, і як поняття починають входити в обіг міжнародної фахової спільноти, однак ці процеси все ще не є достатньо дослідженими. Висвітлено чинники та складові цифрового середовища, що мають потенційний вплив на пізнавальну діяльність особистості та підкреслено, що завдяки діджиталізації виникли нові соціально-культурні умови, в яких розгортається формування особистості учнівської молоді та її соціальний розвиток як в особистісному, так і в соціальному аспектах.

Ключові слова: соціалізація, соціальний розвиток, цифрове покоління, цифрова соціалізація, діджиталізація освіти, цифрове середовище, цифрова компетентність.

The problem of social development of school-children, which arises in connection with the accelerated development of digitalization of the economy, social life and education is presented

in the article. The author emphasized that the rapid digitization of society and the environment of life has led to transformations, increased demands on the subjects of socialization regarding the formation of other models of social development and the assimilation of norms of social behavior, the acquisition of digital education by students using information resources, the digitization of communication processes, leisure, learning, because in the conditions of digital transformation there is a need to socialize in a different way and build relationships in the "person-person" system. The author distinguished, that the process of social development of student youth and aspects of their socialization in the period of digitalization of resources, are of scientific interest not only for domestic scientists, but also for specialists abroad, since the processes of global digitalization of the economy and spheres of society are taking place in most countries of the world. The theoretical foundations of the research are outlined, the results of foreign research by scientists who are interested in topical issues of social media and digital tools, the use of digital technologies in the educational process are highlighted. The main attention by the author is paid to the issues of digitization of education and digital socialization, which as separate phenomena and as concepts are beginning to enter the circulation of the international professional community, but these processes are still not sufficiently researched. The factors and components of the digital environment, which have a potential impact on the cognitive activity of the individual, are highlighted and it is emphasized that thanks to digitalization, new social and cultural conditions have emerged, in which the formation of the personality of the student youth and its social development in both personal and social aspects unfolds.

Key words: socialization, social development, digital generation, digital socialization, digitalization of education, digital environment, digital competence.

УДК 316.4+37.01/42.4:004

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.35>

Яблонський А.І.

д. психол. н.,
доцент кафедри психології та педагогіки
Миколаївський національний
університет імені В.О. Сухомлинського

Рогальська-Яблонська І.П.

д.пед. н.,
професор кафедри психології
та педагогіки
Миколаївський національний
університет імені В.О. Сухомлинського

Яценко Л.В.

к. пед. н.,
доцент кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи
Університет Григорія Сковороди
в Переяславі

Узятий Україною стратегічний курс на інтеграцію в світове та європейське співтовариство потребує подальшої адаптації законодавства України із законодавством ЄС. Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67 (Офіційний вісник України, 2018 р., № 16, ст. 560), визначено створення та виконання національної програми навчання загальним і професійним цифровим компетенціям та знанням як одне з пріоритетних завдань на шляху до прискореного розвитку цифрової економіки. Означені процеси економічного і суспільного життя України викликали необхідність впровадження інноваційних рішень у всіх сферах суспільного життя, у тому числі й в освіту. Потреби суспіль-

ства у впровадженні цифрових засобів доведення інформації (онлайн-освіта, соціальні мережі, трансляція в Інтернеті тощо) визначають нові параметри перебігу процесу соціального розвитку особистості, оскільки в умовах цифрової трансформації виникає необхідність по-іншому соціалізуватися та вибудовувати стосунки в системі «людина-людина». У традиційному процесі соціалізації одним із головних індикаторів, рушійним чинником та складовою було «живе» спілкування і спільна діяльність, і офлайн-режим життєдіяльності вимагав передачі різноманітної інформації з «вуст у вуста». Завдання, викликані входженням України в ЄС, швидке розповсюдження інформаційних технологій, цифровізація суспільства та середовища життєдіяльності призвели до трансформацій, підвищених вимог до суб'єк-

тів соціалізації щодо формування інших моделей соціального розвитку та засвоєння норм соціальної поведінки, здобуття учнівською молоддю цифрової освіти з використанням інформаційних ресурсів, діджиталізації процесів спілкування, дозвілля, навчання, внаслідок чого перед наукою постала потреба переосмислення й перегляду звичних настанов у соціальному розвитку учнівської молоді під час їхньої соціалізації. Виникає необхідність оволодіння здатністю «навчання протягом життя», опанування молоддю ключовими комбінаціями знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій (цифрова компетентність), вміння об'єднання розрізнених компонентів інформації, креативного вирішення проблем і швидкого реагування на зміни і вимоги.

Процес соціального розвитку учнівської молоді та аспекти її соціалізації в період діджиталізації суспільства становлять науковий інтерес не лише для вітчизняних учених, але й фахівців за кордоном, оскільки процеси глобальної цифровізації економіки, сфер життєдіяльності суспільства відбуваються у більшості країн світу. Так, у жовтні 2021 року відбулася Євроазійська конференція «Діджиталізація, соціалізація та розвиток освіти» (Eurasian Conference on «Digitalization, Socialization and Educational Development»). Протягом двох днів роботи конференції активну участь прийняли науковці із Греції, Хорватії, Сербії, Косово, Індії: проф. Ріана Лампу (Rania Lamrou), STEM-інструктор, ICT-коучер, Міністерство освіти Греції (Greek Ministry of Education, at the Directorate of Educational Technology and Innovation, Greece); проф. Шміті Малхотра (Smriti Malhotra), Університет Amity, Індія (Amity Institute of Education, Amity University, Noida, India); проф. Надія Рактовіч (Nada Ratković) Університет Split, Хорватія (Split University, Croatia); проф. Ясмїна Радіводжа (Jasmina Radivojša), Міжнародна освітня організація «Нейроленгвідж», Сербія (NeuroLanguage Coaching organization, Serbia); проф. Енкеледа Луладж (Enkelela Lulaj), Naxhi Zeka University, Kosovo. Метою заходу стало обговорення актуальних питань соціальних медіа та діджитал інструментів, використання цифрових технологій в освітньому процесі.

У зв'язку із явищем діджиталізації сфера освіти також зазнає незворотних змін. Як стверджує Г. Жосан «найголовніший тренд в наш час – це отримання додаткової освіти». Науковець наводить результати опитування, проведені компанією Bitkom, цифровою асоціацією Німеччини, яким з'ясовано, що троє з чотирьох респондентів скаржаться на обмаль часу для отримання додаткових знань на робочому місці. Пов'язано це з швидким

розвитком інформаційних технологій. Тому, як стверджує науковець, в таку епоху важливо постійно бути «здатним до навчання». Причому потрібно вміти об'єднувати окремі компоненти інформації, підходити до вирішення проблем креативно і швидко реагувати на вимоги. Основними векторами розвитку освіти, на переконання Г. Жосан, є: «швидкість – навчання йде в ногу з часом, адже звичайне накопичення знань давно втратило свою актуальність; ентузіазм і мотивація – основоположні принципи в освіті, де викладачі стають координаторами, направляючи учнів в онлайн-офлайн-режимі; доступність матеріалів в режимі реального часу, що спрощує процес отримання нових знань; міждисциплінарний контент – напрямок, стирає жорсткі межі між виробництвом, бізнесом та іншими сферами, тому вимагає об'єднувати знання з різних сфер життя» [2, с. 49].

Зауважимо, що освіта, як важливий чинник соціалізації учнівської молоді, орієнтована насамперед на розвиток особистості, під яким у психологічній науці розуміють «складний і тривалий процес формування особистості як набування індивідом соціальної якості в спілкуванні і спільній діяльності з іншими людьми» [5, с. 305]. Розвиток, основні ознаки якого описали Л. Божович, Г. Балл, І. Бех, Х. Венгер, Л. Виготський, Д. Ельконін, С. Максименко та ін., характеризується насамперед якісними змінами, виникненням новоутворень, нових механізмів, нових процесів, нових структур, нових елементів в самому розвитку, нової соціальної ситуації розвитку. Наслідком таких змін є у перші двадцять років життя, зазвичай, є нові ускладнені способи реагування – тобто більш організована, складна, стабільна, основана на знаннях, ефективна поведінка. Розвиток дитини як особистості, як суб'єкта діяльності є пріоритетною метою кожної освітньої системи: дитина від природи має біологічні передумови для становлення себе як особистості, які реалізуються у процесі її соціалізації в соціумі. З таких позицій, як стверджує А. Реан, розвиток може розглядатися як її «системотвірний компонент». Натомість, як зазначає учений, «у сучасній педагогічній практиці розвиток не завжди розуміється як комплексне завдання: спостерігається явний дисбаланс у співвідношенні проблем інтелектуального і особистісного розвитку, при переважному домінуванні першого. Більше того, розвиток особистості як завдання взагалі усвідомлено не ставиться, а сама проблема розвитку підміняється питанням про передачу знань. Натомість школа, як соціальний інститут, що здійснює соціалізацію особистості, не повинна зводити її лише до передачі відомостей про основи наук». Шкільний розвиток людини як особистості і суб'єкта діяльності, за

А. Реаном, обов'язково передбачає: 1) розвиток інтелекту, 2) розвиток емоційної сфери, 3) розвиток стійкості до стресорів, 4) розвиток впевненості у собі і самоприйняття, 5) розвиток позитивного ставлення до світу і прийняття інших, 6) розвиток самостійності, автономності, 7) розвиток мотивації самоактуалізації, самоудосконалення. Усі ці ідеї автор називає позитивною педагогікою [7, с. 32].

На думку А. Мудрика, об'єктивною необхідністю розвитку людини на кожному віковому етапі або етапі соціалізації є вирішення трьох груп завдань: природно-культурних (досягнення певного рівня фізичного і сексуального розвитку), соціально-культурних (пізнавальні, морально-етичні, ціннісно-сміслові, які є специфічними для кожного вікового етапу в конкретному соціумі в певний період його історії) і соціально-психологічних (становлення самосвідомості особи, її самовизначення в реальному житті і на перспективу, самореалізація і самоствердження, які на кожному віковому етапі мають специфічний зміст і способи їх вирішення) [3, с. 30–31]. Власне про динаміку розвитку дитини як особистості ми можемо говорити, з'ясовуючи процеси психосоціальних властивостей. Отже, описане дає можливість стверджувати, що і особистісний, і соціальний розвиток особистості є метою соціалізації.

У соціально-гуманітарних науках констатується глобальне перетворення культури, новий тип соціального середовища, що зумовлює відповідну кіберсоціалізацію. На його переконання модель кіберсоціалізації особистості в сучасному інформаційному суспільстві є певною єдністю чотирьох іпостасей людини: 1. як об'єкта кіберсоціалізації (вплив кіберпростору на життєдіяльність), 2. як суб'єкта кіберсоціалізації (задоволення потреб в кіберпросторі), 3. як жертви кіберсоціалізації (негативні наслідки), 4. як жертви несприятливих умов кіберсоціалізації (небезпеки кіберпростору та їх джерел) [4, с. 17].

Зауважимо, що цифрова соціалізація не є абсолютно новим явищем, протягом останніх років воно активно досліджується психологами, соціологами, педагогами та ін.. Так, у 2017 р. опублікована доповідь UNICEF щодо впливу цифрових технологій на психічне благополуччя, соціальні відносини та фізичну активність дітей. Результати численних досліджень, здійснених зарубіжними науковцями, доводять, що найбільш переконливою є U-подібна залежність між цими параметрами: надмірне використання негативно впливає на психологічне благополуччя, в той час як помірна присутність ІТ має позитивний ефект (в обох випадках вплив є незначним) [1, с. 93]. Погоджуємося з В. Бочелюком, який доходить висновку, що «саме по собі інформаційне цифрове середовище не може розглядатись як детермінанта

розвитку психіки. Це засіб, знаряддя, інструмент, який має функціональні можливості для залучення людини до широкого кола діяльностей в певних соціокультурних умовах. Характер експлуатації цього засобу визначає психологічні наслідки. Якщо перебування з гаджетом відіймає час від спілкування, фізичної активності, виконання домашніх завдань та інших атрибутів дитинства, воно позначається негативно. З іншого боку, якщо дитина помірно користується потенціалом пізнавальних передач та іншого корисного контенту, вона має переваги у когнітивному розвитку» [1, с. 93].

Досліджуючи діджиталізацію як фактор формування когнітивної сфери особистості В. Бочелюк [1] виокремив конкретні чинники та складові цифрового середовища, що мають потенційний вплив на пізнавальну діяльність людини, серед яких: доступ до знань та інформації, оскільки цифрові технології перетворили сучасну епоху в «навчання протягом життя». Вміння навчатись протягом життя включає в себе здатність орієнтуватися в інформаційному полі, розуміти свої освітні потреби і прогалини, самостійно організувати процес навчання, при необхідності звертаючись до допомоги спеціалістів. Зовнішні пам'яті трансформуються, оскільки через легкий доступ до інформації Інтернет став формою транзакційної, колективної пам'яті. У зв'язку з цим особистість не намагається запам'ятовувати факти чи знання, а прагне запам'ятати пошукові алгоритми, за яким цю інформацію можна отримати. Інформаційна збагаченість цифрового середовища як чинник є певним дихотомічним питанням, оскільки містить дві сторони цього процесу. З одного боку, доступ до Інтернету сприяє формуванню нових понять та відносин, збагачуючи психічний світ людини, з другого двовимірною екранною реальністю є спрощеною порівняно з фізичним середовищем. Як показують результати дослідження (Greenfield), у активних користувачів, що функціонують в спрощеному середовищі, можливе зниження здатності до осмислення інформації та метафоричного мислення, примітивізація духовних та емоційних переживань. Трансформація стилів мислення, що призвела до появи феноменів «кліпове мислення», яке пов'язане з швидким переміщенням серед інформаційних потоків без заглиблення в їх зміст; та «гіпертекстове мислення», яке пов'язують з використанням особистістю розгалуженої системи посилань, що дозволяє сканувати великі обсяги інформації та детально аналізувати окремі її блоки. Багатозадачність у виконанні повсякденної діяльності. Застосування різноманітних гаджетів у повсякденному житті призводить до одночасного виконання кількох видів діяльності, що призводить до порушення уваги в результаті когнітивного перевантаження, перешкоджає

критичному та аналітичному мисленню, гальмує пам'ять і уяву, підвищує кількість помилок, знижує продуктивність уяву (Cain & Mitroff, 2011). Наслідком хронічної багатозадачності є також високий рівень стресу, втома, погіршення здоров'я. Збільшення мобільності. При традиційних аспектах соціалізації для діяльності та розвитку особистості були необхідні безпосередні зв'язки та взаємодії з людьми та конкретним соціумом. Сучасна дитина, маючи доступ до соціальних мереж через Інтернет, розширює власну картину світу, але у зв'язку з цим виникає проблема реалістичності такого сприйняття, оскільки воно визначається моделями та фільтрами Інстаграму, Ютубу, Тік-Току і може мати непередбачуваний та стихійний характер соціальних впливів, непідконтрольних дорослим. Маргіналізація та примітивізація контенту. Як справедливо наголошує В. Бочелюк, «якщо раніше доступ до ЗМІ отримували люди з визначними соціальними, культурними та професійними досягненнями, то успіх у віртуальному світі мало залежить від статі, походження, рівня доходів або соціальної ієрархії – лише від уміння робити цікавий контент та контактувати з аудиторією через посередництво онлайнсервісів. Пріоритет у цій сфері швидко отримують саме молоді люди, а найбільша увага прикута до маргінальних осіб та неординарної поведінки» [1, с. 19]. Отже, в умовах сьогодення наявний рівний доступ до інформаційних ресурсів, який специфічним чином змінює контент соціальних мереж, авторами якого є самі учасники. Відтак, виникла нова соціальна ситуація розвитку учнівської молоді, в якій інформаційні технології не просто розширюють її життєвий простір: вони опосередковують і змінюють всю структуру їхньої життєдіяльності. Традиційні форми оволодіння знаннями, набуття досвіду та засвоєння норм поведінки замінюються цифровою соціалізацією, що конкурує з традиційними інституціями соціалізації – родиною та закладом освіти. Вчені наголошують на «виникненні нового соціального та культурноісторичного феномену – цифрового дитинства як особливого історичного типу дитинства» [8, с. 72], у зв'язку з чим виникає «необхідність використання основних принципів методології оцінки соціальної ситуації розвитку та вивчення фундаментальних законів розвитку з урахуванням інфокомунікаційної координати» [8, с. 74]. Серед особливостей, що відрізняють представників цифрового покоління, найчастіше називають розсіяну увагу та труднощі довгого зосередження на певній діяльності; прагнення швидкого результату; фрагментарність мислення та обмеженість знань про світ; труднощі формування фізичної та соціальної ідентичності; емоційну пригніченість, недостатню соціальну компетентність, нездатність вирішу-

вати конфлікти; затягнутий процес самовизначення; інтровертованість та «дитячий егоцентризм», акцент на зовнішньому успіху [6].

В умовах використання інформаційно-комунікаційних технологій в присутності мобільних пристроїв суттєво знижується кількість часу, відведеного на спілкування з друзями та родиною, крім того – відмічається деградація якості спілкування [9], що радикально змінює її сутність та характер. Також важливою є проблема відпочинку та проведення дозвілля: сучасні діти і молодь майже не нудьгують, оскільки перерви в різних видах діяльності заповнюють смартфони. У свою чергу це віддаляє їх від реальності, звужує досвід неструктурованого вільного спостереження за довкіллям, соціумом, відключення від соціальних мереж та Інтернету на певний час сприймається дітьми як справжнє випробування та виклик. Отже, завдяки діджиталізації виникли нові соціально-культурні умови, в яких розгортається формування особистості учнівської молоді та її соціальний розвиток як в особистісному, так і в соціальному аспектах.

Сьогодні цифрова компетентність визнана базовою, а формування інформаційно-комунікаційної компетентності учнівської молоді визнане одним із пріоритетних завдань освіти в Україні, яке відображено в основних законах, що регулюють діяльність закладів освіти. Зокрема Закон України «Про освіту» визначає інформаційно-комунікаційну компетентність як одну з ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності. Державний стандарт базової середньої освіти визначає інформаційно-комунікаційну компетентність такою, що передбачає впевнене, критичне і відповідальне використання цифрових технологій для власного розвитку і спілкування; здатність безпечно застосовувати інформаційно-комунікаційні засоби в навчанні та інших життєвих ситуаціях, дотримуючись принципів академічної доброчесності. Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67 (Офіційний вісник України, 2018 р., № 16, ст. 560), визначено створення та виконання національної програми навчання загальним і професійним цифровим компетенціям та знанням як одне з пріоритетних завдань на шляху до прискореного розвитку цифрової економіки.

Висновки з проведеного дослідження. Цифрова соціалізація все більше розглядаються вченими як окреме явище, і як поняття починає входити в обіг у міжнародній фаховій спільноті, однак цей процес все ще не є достатньо дослідженим. Подальшого вивчення потребують як теоретичні аспекти проблеми так і практичні елементи, пов'язані

з впливом цифрового середовища на життєдіяльність дітей і молоді, зокрема дослідження ефективності такої діяльності та її результатів, а також пов'язаних з нею ризиків. Сьогодні цифрова компетентність визнана базовою компетенцією людини, необхідною для успішної соціальної інтеграції, професійного та особистісного розвитку впродовж життя. Цифрове середовище виступає середовищем соціалізації, соціально-комунікативним простором, в якому відбувається самоідентифікація та самоздійснення особистості. Водночас, наукова спільнота та фахівці наголошують, що розвиток цифрових компетенцій в нашій країні розвивається фрагментарно, здійснюється хаотично та відірвано від академічної (формальної) освіти в усіх її сегментах. Тому процес соціального розвитку учнівської молоді в період діджиталізації потребує цілісного системного дослідження, яке передбачає виявлення теоретичних засад цифрової соціалізації сучасної молоді, типологізацію та систематизацію конкретних чинників та складових цифрового середовища, що мають потенційний вплив на соціалізацію особистості та її соціальний розвиток, аналіз переваг та недоліків їх впливу на особистість, потенційних можливостей, ризиків та загроз на індивідуальному, інституційному та національному рів-

нях, що і становитиме перспективи подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бочелюк В. Діджиталізація як фактор формування когнітивної сфери. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Випуск 62. С. 81–107.
2. Жосан Г. Стан розвитку діджиталізації в Україні. Економічний аналіз. 2020 рік. Том 30. № 1. Частина 2. С. 44–52.
3. Мудрик А.В. Социализация человека: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. 2-е изд., испр. и доп. М.: «Академия», 2006. 304 с.
4. Плешаков В.А. Киберсоциализация человека: от Homo Sapiens'a до Homo Cyberus'a. Монография. М.: «Прометей», 2012. 212 с.
5. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О.М. Степанов. К: «Академвидав», 2006. 424 с.
6. Коростіль Л. А. Покоління Z: пошук способів педагогічної взаємодії. *Народна освіта*. № 1. 2018. С. 82–88.
7. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. СПб.: Питер Ком, 1999. 416 с.
8. Солдатова Г.У. Цифровая социализация в культурно-исторической парадигме: изменяющийся ребенок в изменяющемся мире. *Социальная психология и общество*. № 9 (3). 2018. С. 71–80.
9. Sobaihy M. Mobile Technology Effects on Human Affairs. *International Journal of Engineering and Information Systems (IJEAIS)*. № 1(5). 2017. P. 110–125.